

Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov (Tretia časť)

Lucia Laudoni

10. júla 2023 ✝ História

predchádzajúce časti:

[Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov \(Prvá časť\)](#)

[Korunovačný ceremoniál byzantských cisárov \(Druhá časť\)](#)

Bavorský zámok Neuschwanstein každoročne priláka mraky turistov. Na svoje si prídu najmä milovníci pitoreskného historizujúceho eklekticizmu, nostalgických architektonických quodlibetov a potpourri všetkého druhu. A predsa ten rozkošný „tutti-frutti“ rozprávkový konglomerát nejakým zvláštnym spôsobom drží pokope.

Vedeli ste, že grandiózna trónna sála bola postavená v štýle byzantského umenia? Taký nemecký pseudo-Konštantínopol... Mnohí návštevníci fotogenického Lohengrinovho zámku však netušia, že pôdorys trónnej siene väčšmi, než *polis* nad Bosporom, kopíruje mníchovský Kostol všetkých svätých...

Čo by sme za takéto skvostné a proporčne vyrovnané *εὖρος* (starí Gréci takto hovorili zdravému východnému vetru) dali dnes, v ére svätostánkov v tvare krabice od topánok a dizajnérskeho delíria, kedy sa už nesluší kričať, že kráľ je nahý, lebo je to „politicky nekorektné“?

No trónna sieň bez trónu je ako spálňa bez postele. Kresťanov byzantskej tradície preto právom pichá pri srdci. Kde je *Καίσαρ* a jeho vyšívaný *λῶρος*? Kde je orthodoxný imperátor schúlený do kľbka pred prísnou ikonou Pantokratora? Byzantská aula v Neuschwansteine je ako nádherná, lákavá bonboniéra... bez bonbónov.

Skôr než opäť upadneme do hypnotického spánku menom nostalgia, poprosme o slovo pramene, napríklad Porfyrogennetovu protokolárnu príručku *De ceremoniis aulae Byzantinae*. Pokiaľ by *homo hodiernus* mohol na vlastné oči zažiť aspoň jednu z korunovácií niekdajších východorímskych cézarov, očarenie z rozprávkového Neuschwansteinu by vyprchalo ako rajský plyn...

Neobyzantská trónna sieň v bavorskom Neuschwansteine sa svojho imperátora zrejme nedočká.

Zdroj: Schoenitzer / commons.wikimedia.org

Obrad ako dych a spomienka

Boli východní Rimania megalomani a samolúbi ritualisti? To, čo postmoderná *anima superba* považuje za archaickú a duchovne neplodnú uzanciu, bolo pre generácie našich predkov rovnako dôležité ako dýchanie.

Obrad je dýchanie duše. K významom latinského verba *spirare* patrí okrem aktu dýchania aj oživovať čosi vnútorným dychom (Cicero píše: *videtur mens spirare etiam in scriptis*). Obrad má oživovať a vyživovať našu dušu, aby bola schopná dýchať pre Boha.

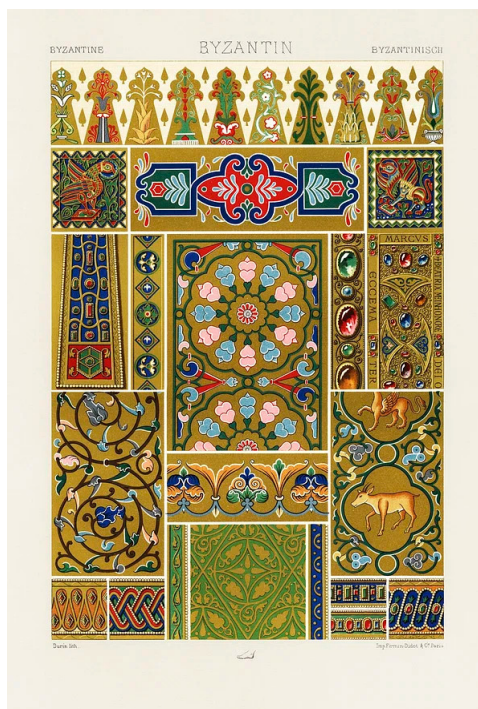
Nadýchajme sa spoločne magnificencie byzantského korunovačného ceremoniálu a objavme jeho mystagogický potenciál.

S pribúdajúcimi storočiami dostávajú naše predstavy o východorímskych cisárskych korunováciach čoraz jasnejšie kontúry. Historické zmienky o ich priebehu medzi inými zhromaždil aj rumunský historik a teológ Lucian Petroaia v štúdiu nazvanej *Výnimočný liturgický obrad: korunovačná bohoslužba (O služba liturgică rară: slujba încoronării)*.

Cisársky sprievod mal okrem formálnej reprezentačnej funkcie aj význam duchovnej cesty, akejsi „mikropúte“ z paláca do chrámu. Ráno v deň korunovácie prechádzal monarcha oblečený v scaramangione (*σκαρμάγγιον*, pôvodne jazdecká tunika prepásaná opaskom) a vo vojenskom plášti menom *sagion* (z latinského *sagium*) najdôležitejšími miestnosťami svojho paláca, akoby retrospektívne putoval jednotlivými (pravdaže, vysoko idealizovanými) etapami svojho života štátnika. V každej miestnosti ho čakala skupina úradníkov s presne určenými slovami na perách. Táto „cesta“ mala charakter akejsi *ἀνάμνησις*, spomienky.

Mnemosynum, teda živá a oživujúca spomienka, je krvou v žilách mnohých rituálnych gest, obradov a ceremónií, prirodzene, s výnimkou Eucharistie, ktorá nie je spomienkou ani pamiatkou, ale pravdivou Obetou.

Nie je to spomienka vyvolávajúca zimomriavky, ktoré sa môžu dostaviť napríklad pri pohľade na fotografiu milovanej osoby. Perpetuálny a nemenný rituál je manifestáciou živej pamäti Cirkvi, ktorá lieči všetky naše patologické duchovné ekmnézie.

Ornamenty typické pre byzantské umenie.

Zdroj: Albert Racine / rawpixel.com

Zmierovateľ

Keď cisár vstúpil do Onopodia (polkruhové nádvorie obkolesené kolonádou), udelil audienciu patricijom, ktorí mu prevolávali „εἰς πολλὰ ἔτη, Δέσποτα“. Toto „mnoholetie“ sa opakovalo v rôznych momentoch korunovačného dňa.

Budúceho nositeľa svätokonštantínskej koruny pozdravili aj predstavitelia hipodrómových dém (športovo-politických frakcií), tí však nového panovníka nezahŕňali aklamáciami, ale vo chvíli, keď prechádzal vôkol nich, mlčky urobili znak kríža. Toto gesto malo symbolizovať mediačnú úlohu imperátora ako interventora, zmierovateľa a zjednotiteľa (aspoň v ideálnej rovine) rôznych vrstiev byzantskej spoločnosti v mene Svätého Kríža.

Latinský termín *moderator* (zmierovateľ, ukazovateľ správnej miery, *moderantiae*) neprávom prischol televíznym anti-hviezdičkám! Veď stredoveký človek si pod pojmom *moderator navis* predstavil kormidelníka. Vyššie postavenému učiteľovi sa nehovorilo vždy *magister*, patrilo mu epiteton *moderator scholae*. Pokiaľ budeme striktne vychádzať z latinskej etymológie, *moderator* je ten, kto je obdarený charizmou riadenia v intenciách správnej miery (*modus*).

Pre byzantského cisára bola týmto indikátorom miery orthodoxná kresťanská dogmatika. K jeho povinnostiam preto patrilo zostať *moderator vitae publicae* za predpokladu vernosti apoštolskému učeniu – vernosti, ktorá je oslobodzujúca práve tým, že zaväzuje.

Byť skutočným „moderátorom“ neznamená „moderovať“ dialóg dvoch nemých tehál v starom múre alebo hľadať kompromisy. Keď sme už pri tom, primárny význam latinského *compromissum* je niečo si navzájom sľúbiť (*promittere*) a nie dohodnúť sa za cenu domnelých alebo skutočných ústupkov. Sľub vernosti Bohu a Jeho Cirkvi je ten najlepší kompromis.

Obliečť si slávu Kristovu

Cisárov sprievod ďalej pokračoval na námestie Augustaeum a odtiaľ k chrámu Hagia Sofia, ktorý bol od 7. storočia (ako sme už uviedli v predchádzajúcej časti tohto cyklu) korunovačným chrámom nositeľov východorímskeho cisárskeho diadému.

Schody Augustaea boli miestom, na ktoré sa v tejto chvíli upieral zrak zhromaždeného ľudu. Jeden zo senátorov (alebo iný vyšší úradník) sa postaral o „dážd' mincí“. Ľudia si pri troche šťastia mohli uchmatnúť niektorý z plátenných balíčkov (*epikombia*) s troma zlatými, troma striebornými a troma medenými mincami. Počet deviatich mincí nie je náhodný. Učenie Dionýza Areopagitu o deviatich anjelských chóroch bolo v prostredí Cirkvi v Byzantskej ríši veľmi živé.

Vstupom do konštantínopolskej katedrály Božej Múdrosti začala sakrálna časť korunovácie, ktorá dodnes vzbudzuje zvedavosť expertov na liturgiku. Cisár sa najskôr pristavil pri takzvanej striebornej bráne, kde zapálil obetné sviečky. V sprievode s patriarchom prešiel chrámovou loďou (*ναός*) a zastavil sa pred kráľovskými dverami ikonostasu, kde zapálil ďalšie sviece.

Vieme, že cisár mal v tejto fáze korunovácie oblečené iba základné ceremoniálne rúcho – *divitision* (*διβητήσιον*, dlhý voľný plášť s úzkymi rukávmi). Súčasťou obradov v Hagii Sofii bolo požehnanie vrchných cisárskych odevov (plášť *χλαμύς*) a koruny zo strany patriarchu. Spravidla boli položené priamo na oltári alebo na tetrapode (štvornohý pomocný stolík k vysluhovaniu sviatostí v byzantskom obrade). Požehnanie cisárskych rúch predchádzalo slávnostnému obliekaniu nového bazilea pod strechami chrámu, s ktorým mu pomáhali ceremoniári a heroldi.

Jean-Paul Laurens takto zobrazil cisára Honoria.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Tak, ako každé rituálne gesto, aj inaugurácia mocnára v purpure dostala svoj transcendentálny výklad. Cisár si má oblieť samého Krista, Jeho učenie a cnosti. Príslušné *vestimenta* preto musia byť čo najskvostnejšie, sú predsa obrazom nebeskej krásy. Pre najvyššie Nebo mali antickí Gréci a Rimania vyhradené substantívum *empyreum* – miesto ponorené do nádhery posväcujúceho ohňa (*πῦρ*) Božej lásky.

Budúci vládca sa oblieka do rúcha pravdy ako pri svätom krste: „*Omnes qui in Christo baptizati estis, Christum induistis*“ – „Lebo všetci, čo ste pokrstení v Kristovi, Krista ste si obliekli“ (Gal 3,27). Cisár si teda neoblieka svoju slávu, ani minulé, ani budúcu, ale Kristovu.

„Učiň ho strážcom dogiem.“ Prvá modlitba z Barberiniho euchológia

Pod signatúrou „Barb. gr. 336“ odpočíva vo vatikánskej knižnici slávne Euchologium Barberini. Experti ho datovali do 8. storočia, no predpokladá sa, že modlitby v ňom obsiahnuté reflektujú staršiu prax.

Pozornosť akademickej obce priťahujú aj liturgické prosby spojené s investitúrou pretendenta východorímskeho trónu. Obe modlitby zachované na stránkach Barberiniho kódexu sa vzťahujú k obradom požehnania a obliekania cisárskych rúch.

Prvá zo slávnostných orácií zaznieva po speve príslušnej ekténie (ktorá na stránkach prameňa absentuje) a má nasledovnú podobu:

„Pane Bože náš, Kráľ kráľov a Pán pánov, vyvolil si si Tvojho služobníka Dávida a prostredníctvom Tvojho proroka Samuela si ho pomazal za kráľa nad celým ľudom Izraela, Ty sám (Ty jediný) vypočuj teraz modlitbu Tvojich nehodných služobníkov. Zhliadni zo svojich svätých príbytkov na Tvojho zbožného služobníka (na tomto mieste zaznelo meno korunovanej osoby). Ustanovil si ho za cisára nad svätým národom, ktorý si získal drahocennou Krvou Tvojho jednorodeného Syna. Urobil si ho hodným, aby bol pomazaný olejom radosti. Zaodej ho mocou z výsosti, nasad' mu na hlavu korunu z drahých kameňov, daruj mu dlhovekosť, vlož do jeho pravice žezlo spásy, posad' ho na trón spravodlivosti a obdaruj ho všetkými zbraňami Tvojho Svätého Ducha. Daj silu jeho paži a podrob mu všetky barbarské národy. Zasej do jeho srdca bázeň voči Tebe a súcit voči jeho poddaným. Stráž ho v nepoškvrnenej viere a učiň ho prísny strážcom dogiem tvojej svätej a všeobecnej Cirkvi, aby súdiac Tvoj ľud a Tvojich chudobných spravodlivým súdom, zachránil biednych ľudských synov a stal sa tak dedičom Tvojho nebeského kráľovstva. Lebo Tvoje je kráľovstvo i moc i sláva, Otca i Syna i Svätého Ducha, teraz i vždycky i na veky vekov.“

Čo sa týka jazykovej stránky textu, v gréckom znení sa stretávame s podstatným menom βασιλεύς, ktoré je vhodnejšie prekladať termínom „cisár“. Spojenie „Kráľ kráľov“ by v tom prípade dostalo podobu „Cisár cisárov“. Ďalším zaujímavým miestom je veta „ustanovil si ho za cisára nad svätým národom, ktorý si získal drahocennou Krvou Tvojho jednorodeného Syna.“ V tejto modlitbe sa liturg prihovára Bohu – Otcovi. Preklad normatívny pre Rumunskú pravoslávnu cirkev obsahuje particípium *câştigat* – vydobil si (rozumie sa novozákonný ľud zhromaždený v Kristovej Cirkvi) drahocennou Krvou Pána Ježiša ako trofej a výhru (*câştigare* v rumunskom jazyku predstavuje výhru, odmenu v súťaži). Do úvahy pripadá aj voľnejšie koncipovaná formulácia „... nad svätým národom, ktorý si spasil (zachránil) drahocennou Krvou“. Táto alternatíva je z teologického hľadiska vhodnejšia.

Detail koruny, ktorá sa používa počas sobášov v cirkvách byzantského obradu.

Zdroj: pixnio.com

***Donum pacis* - dar pokoja**

Počas obliekania cisára dvoma ceremoniármi patriarcha pozdraví ľud slovami *Pax omnibus* (Pokoj všetkým) a prednáša druhú, kratšiu modlitbu:

„Tebe, jedinému Kráľovi (Imperátorovi) všetkých vekov, poklonil sa spoločne s nami ten, ktorému si zveril na zemi cisárstvo. Modlíme sa k Tebe, Vševládca (*Παντοκράτωρ*), zachovaj ho pod svojou ochranou, upevni jeho cisárstvo a urob ho hodným, aby vždy robil to, čo sa Ti páči (čo je v súlade s Tvojou vôľou). Nech v dňoch jeho vlády povstane spravodlivosť a hojnosť pokoja, aby sme počas jeho panovania dosiahli duchovné stíšenie a prežili bohumilý a pokojný život vo všetkej počestnosti a zbožnosti. Lebo Ty si Kráľ pokoja a my Ti vzdávame slávu: Otcu i Synu i Svätému Duchu, teraz i vždycky i na veky vekov.“

Prosba, aby sme pod žezlom nového imperátora „dosiahli duchovné stíšenie“, si zaslúži osobitný komentár. Rumunské znenie odkazuje na stav požehnaného mlčania (*linište* – stíšenie, upokojenie vášní). Jeho jazykovým dvojčatom je grécky termín *ἡσυχία*.

Najsladším ovocím vlády Bohom vyvoleného cisára teda nie je finančná stabilita, ani úspech vo vojenskom umení. V korunovačnej modlitbe niet zmienky o ekonomických istotách, hoci sú veľmi dôležité pre zdravé fungovanie každého štátu. Je tu však aj čosi oveľa dôležitejšie. Patriarcha sa modlí, aby cisár za každých okolností plnil Božiu vôľu a viedol svoj ľud k hesychii – dosiahnutiu supernaturálneho pokoja duše, ktorý vyplýva z mystickej jednoty s Kristom.

Štruktúra oboch citovaných modlitieb naznačuje, že patria medzi takzvané tajné modlitby, ktoré celebrant (v tomto prípade prvý hierarcha Konštantínovho mesta) smel prednášať *silenter*, potichu za zatvorenými dverami ikonostasu. Ľud ich teda nepočul. Kým sa vladyka modlil, zbor spieval príslušnú antifónu. *Alta voce* zazneli len ekfonézy – záverečné zvolania s doxológiou („Lebo Tvoje je kráľovstvo...“, „Lebo Ty si Kráľ pokoja...“).

Rumunský variant oboch modlitieb publikoval profesor a pravoslávny diakon Ioan Ică Jr. v prvom zväzku antológie významných byzantských liturgických a kánonických textov (*Canonul Ortodoxiei. Canonul apostolic al primelor secole*. București: Editura Deisis & Stavropoleos, 2008, p. 988–989).

Ako pokračovala cisárska korunovácia pod emporami Justiniánovej katedrály? Aký typ liturgie sa celebraval počas intronizácie prvého muža Ríma Východu a čím bol špecifický obrad korunovácie cisárovnej?

Continuatio nášho cyklu prinesie aj vysvetlenie, čo symbolizoval obrad vyzdvihnutia cisára na vojenský štít.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/korunovacny-ceremonial-byzantskych-cisarov-tretia-cast/>